

Fusek, Gabriel

Vrcholnostredoveké sídlisko v Nitře-Šindolke

Archaeologia historica. 2008, vol. 33, iss. [1], pp. 27-40

ISBN 978-80-7275-076-4

ISSN 0231-5823

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140745>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vrcholnostredovéké sídlisko v Nitre-Šindolke

GABRIEL FUSEK

Abstrakt: Štúdia sprístupňuje poznatky o najmladšom horizonte osídlenia na stredovekom sídlisku v Nitre-Šindolke, datovanom do obdobia od druhej polovice 11. stor. do záveru 12. stor. Našlo sa tu asi 95 rôznych sídliskových objektov, pozornosť je venovaná predovšetkým obydliam, peciam a systému žlabov. Poukazuje sa na to, že niektoré artefakty dokladajú poľnohospodársky charakter osady, iné zas súvisia s remeselnou činnosťou. Datovanie náleziska sa opiera o nálezy keramiky.

Kľúčové slová: Slovensko – zaniknutá osada – 11.–12. stor. – sídliskové objekty – hospodárstvo.

A High-Middle Age Settlement in Nitra-Šindolka

Abstract: The study presents information on the most recent horizon of settlement on a medieval site in Nitra-Šindolka, dated between the second half of the 11th century and the end of the 12th century. Some 95 settlement buildings have been excavated. The study focuses on residential buildings, furnaces and gutter systems. The author points out that some of the artefacts document the agricultural character of the settlement, while others are connected with crafts. The dating of the settlement is based on finds of ceramics.

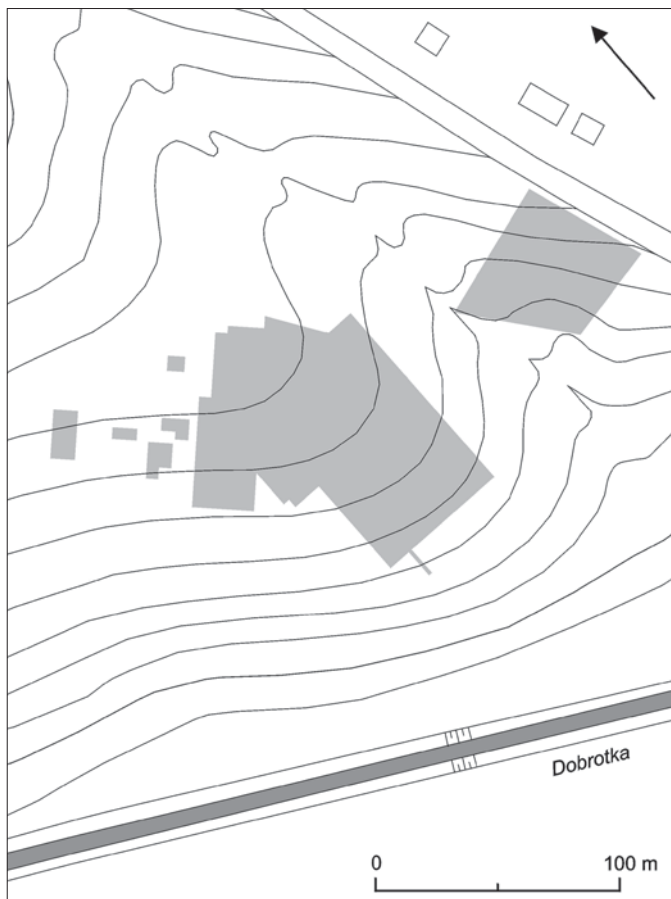
Key words: Slovakia – extinct settlement – 11–12th centuries – settlement buildings – economy.

V čase publikovania tohto zborníka uplynie 40 rokov od polozenia prvých zisťovacích sond na polykulturnej archeologickej lokalite v Nitre v polohe Šindolka, nachádzajúcej sa na ľavobrežnej terase rieky Nitry v hone Pod dražovskou cestou. Počas deviatich sezón sa tu okrem pravekých a latenských pamiatok na viacerých plochách skúmali aj stredovéké sídliská a pohrebiská. K nim patrí okrajová časť veľkomoravského pohrebiska z prelomu 9.–10. stor., čiastočne zničené pohrebisko belobrdskej kultúry z druhej polovice 10. až 11. stor. a jedno kompletne dochované pohrebisko belobrdskej kultúry zo záveru 10. až prvej tretiny 11. stor. Na ploche sídliska sa našlo viac ako 160 sídliskových objektov zo 7. až 12. stor. (prehľadne k lokalite viď Fusek 2006). Snahou príspevku je stručne informovať o vrcholnostredovekých sídliskových nálezoch.

Medzi výskumnými plochami, na ktorých sa rozprestierajú zvyšky vrcholnostredovekého sídliska, sa nachádza podmáčaná plytká dolinka, ktorou v minulosti tiekol menší potok vyvierajúci pod úpäťm Zobora (obr. 1). Oddeľovala od seba dva funkčne odlišené sídliskové areály. Východne od tejto terénnej depresie, čiže pod svahom predhoria Zobora, sa nachádza systém žlabov a zrejme s nimi súvisiacich výrobných objektov. V tomto priestore sa nezachytili sídliskové objekty zo starších úsekov stredoveku (obr. 2). Západne od nej, na vlastnej terase, sa našli zvyšky obytných stavieb, doplnené rôznymi sídliskovými jamami a aj zahĺbenými výrobnými a skladovacími objektmi (obr. 3). Táto plocha sídliska bola v stredoveku priebežne osídľovaná od mladšej fázy včasnოსlovenského obdobia. Prakticky rovnobežne so spomenutou dolinkou sa cez skúmanú plochu tiahla palisáda (Fusek 2006, obr. 2; 3). Zatiaľ nie je bezpečne doložená jej chronologická pozícia. I keď predbežne nevyklúčujeme jej súvis s vrcholnostredovekým osídlením lokality, v ďalšom sa ňou nebudeme zaoberať.

Superpozície rôznych stredovekých objektov spôsobili, že nie vždy je možno bezpečne určiť chronologické zaradenie každého z nich. Podľa keramických nálezov je ale zrejme, že z vyše 160 objektov asi 95 patrí do vrcholnostredovekého obdobia.

Preskúmané objekty rozdeľujeme podľa funkcie do viacerých skupín. Z celej tvarovej a funkčnej škály spomenieme najvýraznejšie typy. Osobitné postavenie majú obytné zahĺbené stavby štvoruholníkového pôdorysu vybavené vykurovacím zariadením – zemnice (obr. 4). V prípade dvoch zo štyroch exemplárov sú určité nejasnosti o datovaní do vrcholnostredoveké-

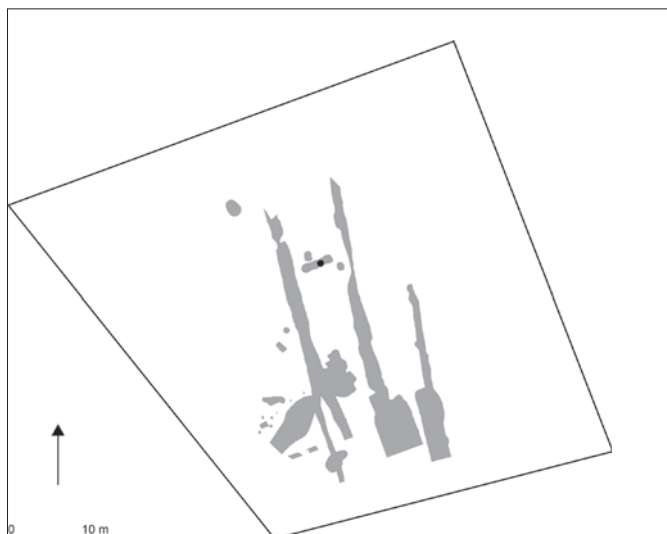
Obr. 1. Nitra-Šindolka. Plán výskumných plôch s vrcholnostredovekými objektmi na lokalite.

Abb. 1. Nitra-Šindolka. Plan der untersuchten Flächen mit hochmittelalterlichen Objekten auf der Fundstätte.

ho obdobia, resp. o pôvodnom tvare. Túto skutočnosť spôsobili rozsiahle superpozície s inými sídliskovými objektmi. V troch prípadoch sa bezpochyby zistil výklenok vstupu (obr. 4:67), v štvrtom prípade však interpretácia nerovnej steny nie je až taká jednoznačná (obr. 4:168). Rampovité vstupy do zemníc boli v minulosti pomerne málo známe, ale v poslednom období sa počet publikovaných exemplárov neustále zvyšuje (súpis časnostredovekých vid Šalkovský 2001, 111, 112). Na Šindolke ide o architektonický prvok zaznamenaný už v horizonte osídlenia z 9.–10. stor. Umiestnenie vykurovacieho zariadenia vo vzťahu k vstupu tu nevykazuje žiadne pravidlo. Je pozoruhodné, že okrem pece na vykurovanie sa v zemniciach pomerne často nachádzajú pozostatky po otvorenom ohnisku (obr. 4:168). Vykurovacie pece vo vrcholnostredovekých zemniciach na Šindolke boli troch typov. Dvakrát sa objavila pec postavená z nasucho kladených lomových kameňov. Je to prevládajúci typ nielen na Šindolke. Na Slovensku a aj na iných územiach strednej a východnej Európy majúci dlhodobú tradíciu od časnoslovenského obdobia (Ruttikay 1997, 239–241; Šalkovský 2001, 95–98). Zistila sa však aj hlinítokamenná pec, ktorej hlinené steny boli vystužené kameňmi (obr. 4:168). Takéto pece sú v porovnaní s kamennými a hlinenými pecami obzvlášť zriedkavé (Fusek 2000, 124, obr. 5, tab. III; Ruttikay 1997, 237). V jednom prípade sa vykurovacie zariadenie nachádzalo na nízkom hlinenom sokli. Vzhľadom na to, že konštrukčné detaily sa nedochovali, nie je známe, či ide o zvyšky prostého ohniska alebo o spodnú časť pece (obr. 4:67).

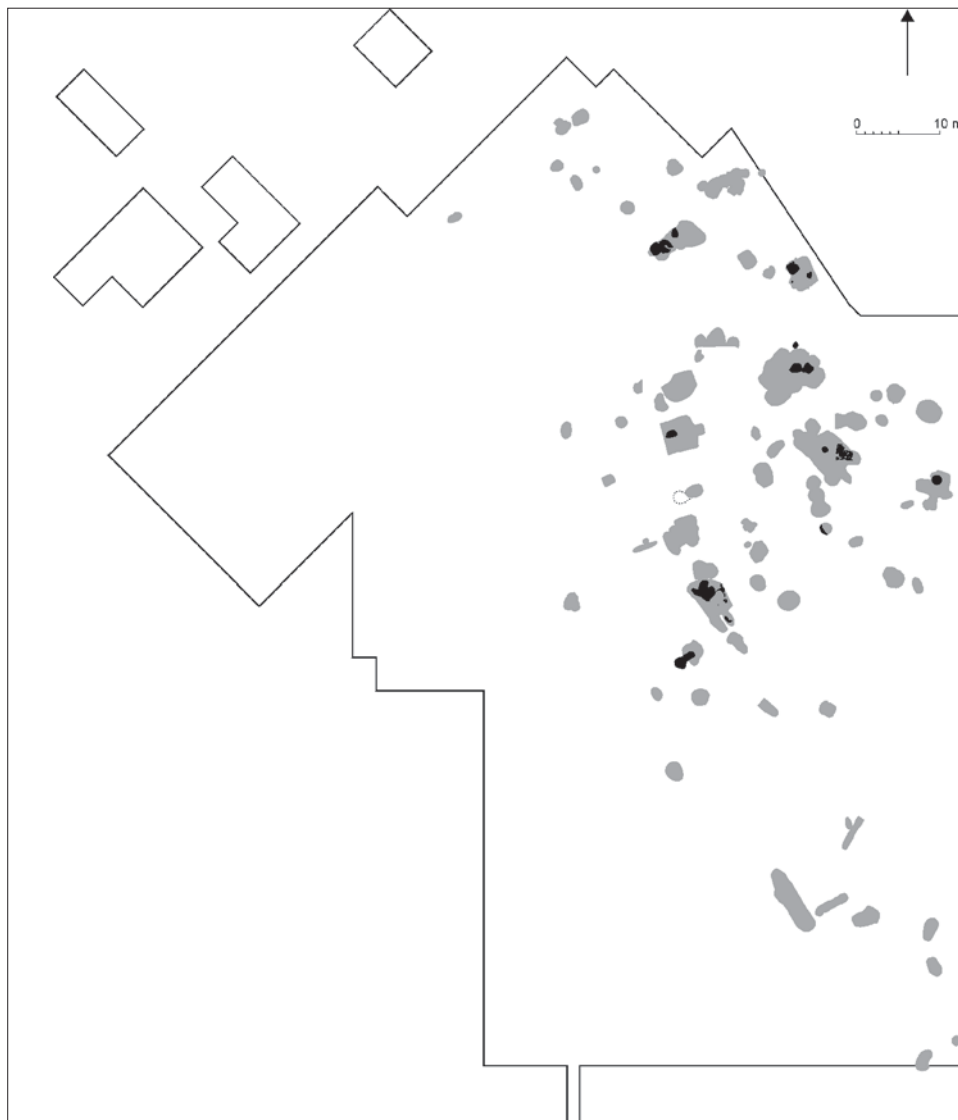
Ďalšiu charakteristickú skupinu objektov predstavujú rôzne samostatne stojace pece. Jedny majú vykurovaciu časť šachtovitú, šikmo vyhlbenú do sprášového podložia a nemajú dymový otvor. Týmto detailmi sa odlišujú od pecí, aké sa našli napríklad v Bajči (typ II; Ruttkay 2002, 261–263, obr. 13), ktoré majú vodorovné alebo mierne šikmé dno a otvor pre dym. Oba tieto typy však nemajú kupolu dobudovanú z hliny, ale vytesanú do spráše. Vnútro šikmých šachtovitých pecí bolo zle dostupné, preto nie je vhodné predpokladať, že sa používali na sušenie drobných plodov či semien, napríklad obilia alebo ovocia, varenie alebo pečenie. Prijateľnejšia je interpretácia, že ide o zariadenia slúžiace na údenie (Méri 1963, 279). Na Šindolke sa našla jedna samostatná pec na údenie bez priliehajúceho vyhlbeného manipulačného priestoru (obr. 5:39). Vyskytol sa i prípad, kedy po zániku takejto pece, ale s manipulačným priestorom, vyhlbili a používali ďalšiu pec a tento postup ešte raz zopakovali (obr. 5:173). Zachytený okraj kupoly jednej z pecí s priliehajúcim zahĺbeným manipulačným priestorom sa nachádzal v nevelkej vzdialenosti od ukončenia dna pece, bol zvislý a prepálený (obr. 5:44). V tomto prípade asi ide o zvyšok dymového otvoru, takže táto pec sa typologicky približuje k údenárskym peciam II. typu v Bajči. Bajčské pece s dochovaným otvorom v kupole sú interpretované tak, že cez otvor prenikal dym do horného, napríklad dreveného priestoru, v ktorom sa údili produkty (Ruttkay 2002, 261–263). Na šindolskom sídlisku boli odkryté aj zvyšky kupolovej pece s predpecnou jamou, ktorej kupola nemohla byť, vzhľadom na úroveň hornej nivelety, celá vytesaná do spráše, čiže jej hornú časť vybudovali z hliny (obr. 6:66). O tomto type objektu sa uvažuje, že slúžil na pečenie chleba, prípadne i na praženie obilia, sušenie ovocia, usudzuje sa aj o využití v železiarstve, pri tavení bronzu, výrobe keramiky a pod. Drvivá väčšina pecí tohto typu ale asi skutočne slúžila na pečenie chleba (Hanuliak 2007, 340, 341; Ruttkay 2002, 258–261). Nálezy pecí uvedených typov dokumentujú tepelné spracovanie poľnohospodárskych plodín tak na priamy konzum, ako aj na dlhodobšie skladovanie.

V úvodnej pasáži je uvedené, že pri výskume východného svahu nad bývalým potokom sa zachytili žľaby. Tieto sa skúmali v časovom strese, nebolo možné ich celé exploatovať, preto sa dokumentovali ich pôdorysy tak, ako sa črtali na úrovni zistenia. Ich profily a výplne sa skúmali priečnymi aj pozdĺžnymi rezmi a jednou rozmernejšou sondou. Ide o tri paralelné žľaby, v dolnej časti sa rozvetvujúce, vyhlbené mierne naprieč pozvoľným svahom tak, aby v nich otekala voda (obr. 1; 2). V nižšie položených miestach sa aj rozširovali a do steny

Obr. 2. Nitra-Šindolka. Celkový plán plochy so žľabmi a výrobnými objektmi.

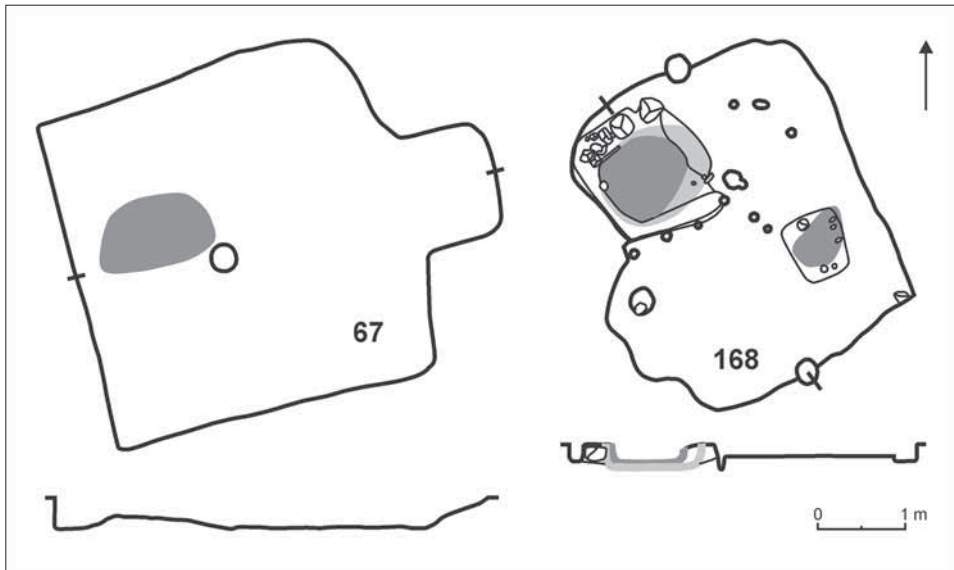
Abb. 2. Nitra-Šindolka. Gesamtplan der Fläche mit Rinnen und Produktionsobjekten.

Obr. 3. Nitra-Šindolka. Celkový plán plochy sídliska.
 Abb. 3. Nitra-Šindolka. Gesamtplan der Siedlungsfläche.

prostredného z nich boli zahĺbené navzájom sa porušujúce plytké oválne jamy. Výplň žlabov bola miestami hlinitá, miestami zvrstvená. Niektoré vrstvy boli popolovité, v tenkých medzivrstvách sa koncentrovali črepy, zvieracie kosti, niektoré vrstvičky boli čisto uhlíkové. Podľa umiestnenia kolových jamiek usudzujeme, že po spádnicí odbočujúci rozšírený žlab v juhozápadnej časti plochy bol prestrešený (obr. 2). V polohe naprieč medzi dvomi žlabmi sa nachádzala malá okrúhla pec umiestnená do úzkej jamy pretiahnutého tvaru (obr. 6:252).

Na vrcholnostredovekých sídliskách sa žlaby nachádzajú pomerne často, ale majú iný charakter, než žlaby na Šindolke. Zásadný rozdiel je v tom, že zvyčajne vytvárajú systém vymedzujúci časti areálov vo vnútri sídlisk, prípadne ohraničujú stavby či prázdne plochy, vyskytli sa i prípady žlabov tiahnucich sa cez sídlisko. Uvažuje sa o ich rôznych funkciách v závislosti od tvaru a rozmiestnenia na sídlisku (Habovštiak 1985, 79, 80; Irásné Melis 1992,

Obr. 4. Nitra-Šindolka. Pôdorysy a profily dvoch zemníc.

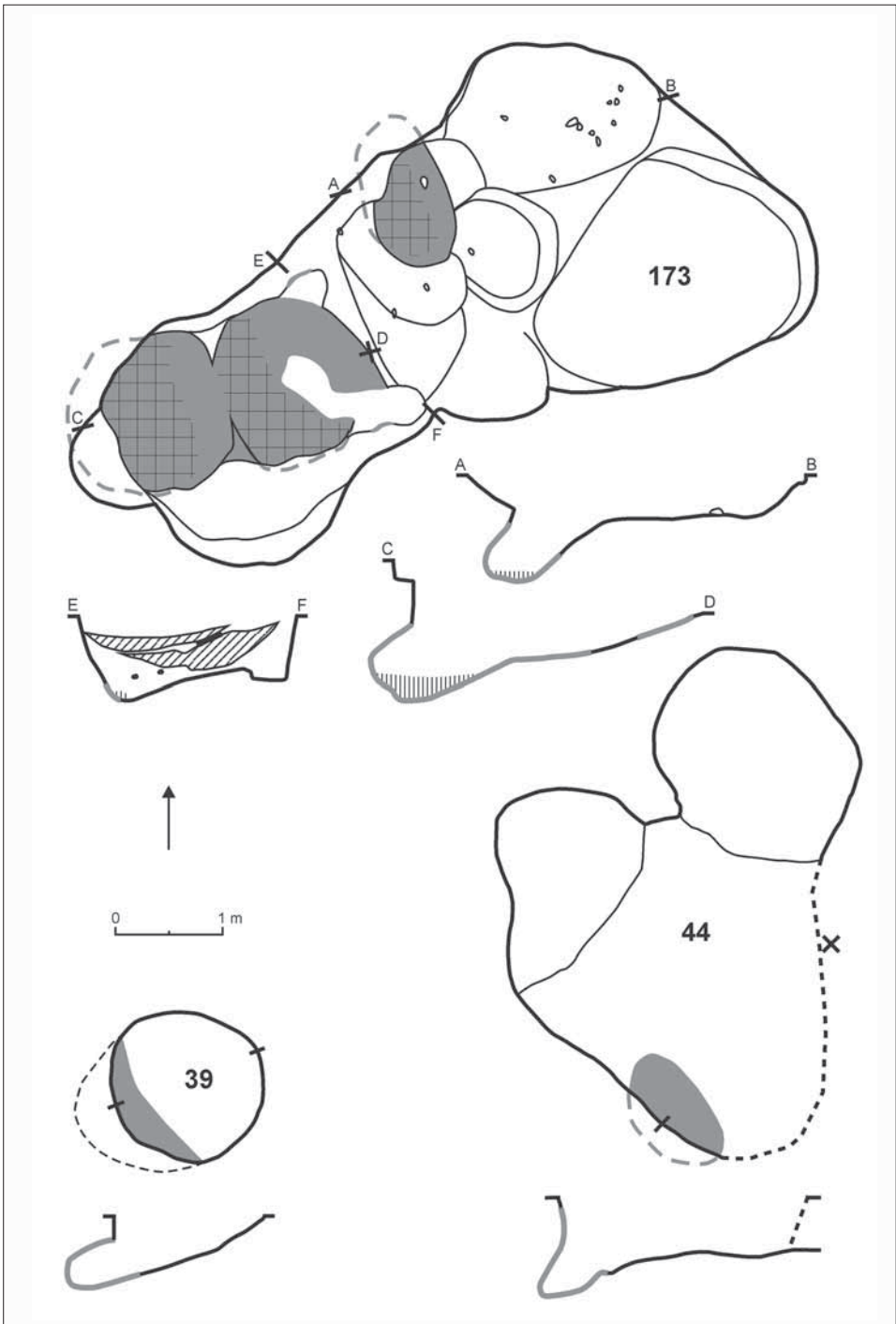
Abb. 4. Nitra-Šindolka. Grundrisse und Profile zweier Grubenhäuser.

51; Ruttkey 1993). Na rozdiel od nich šindolské žľaby sa nachádzali mimo obytného areálu. Preto, vzhľadom na povahu výplne žľabov a nálezu piecky medzi nimi, ako aj umiestnenie bokom od sídliska, sa nazdávame, že sa tu nachádzal výrobný okrsok, úmyselne vyčlenený zo sídliska. O povahe výrobnej činnosti a jej súvislosti so žľabmi, napríklad na privádzanie a odvádzanie vody, sa kvôli nedostatku dokladov nevieme vyjadriť.

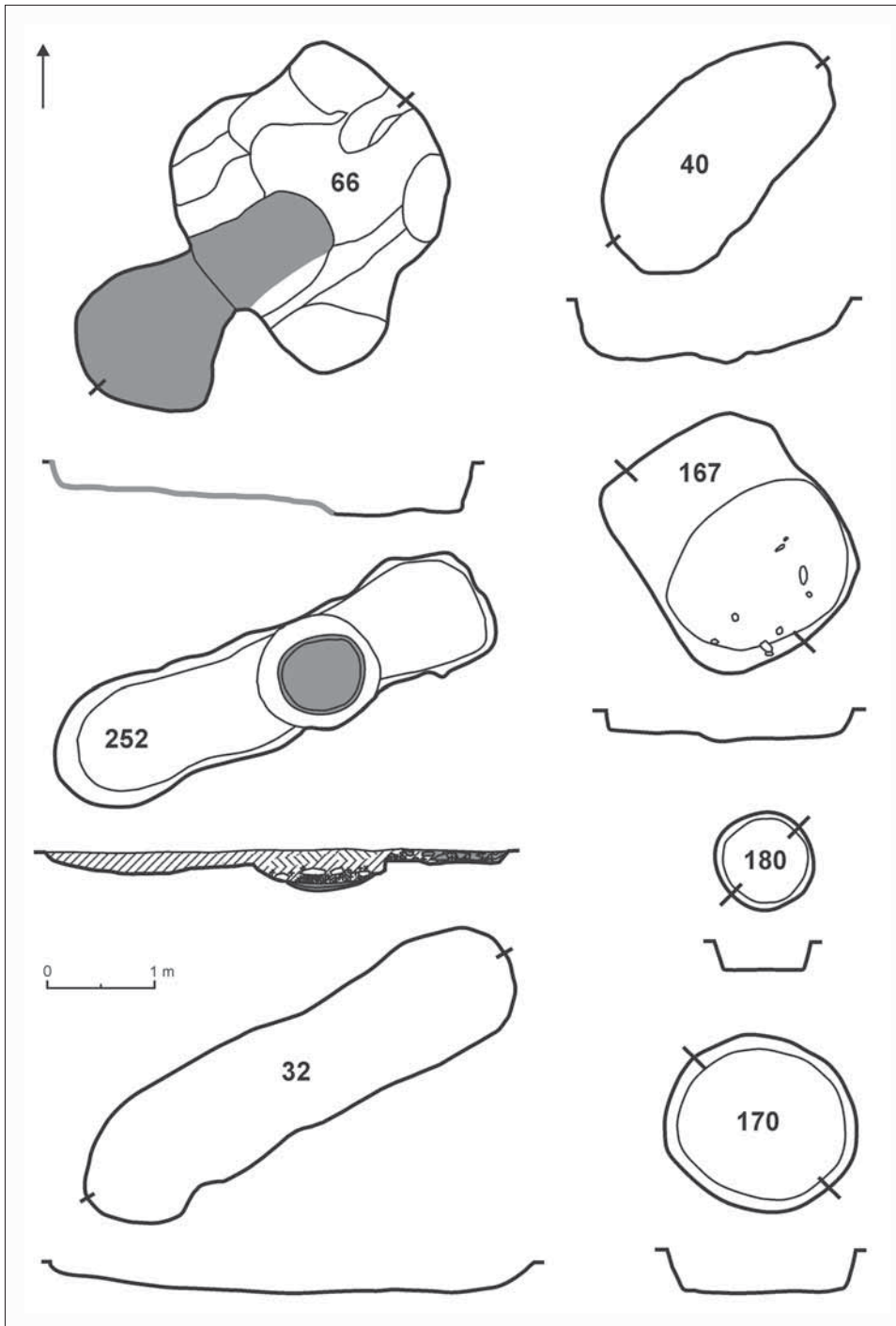
Zásobné jamy okrúhleho pôdorysu z vrcholnostredovekého obdobia sa na lokalite našli len dve. Steny jednej, hlbkej 95 cm, sa kónicky rozširovali k prehnutému dnu. Ďalšia, s klenutými stenami a plochým dnom, dosahovala hĺbku 128 cm. Množstvo okrúhlych či mierne oválnych jam bolo podstatne plytších a ich steny sa zvyčajne ku dnu zužovali (obr. 6:170, 180). Ich funkcia je len predpokladaná, uvažuje sa o tom, že v nich krátkodobo skladovali rôzne potraviny (Hanuliak 2007, 339; Šalkovský 1993, 57). Svojrâznú skupinu objektov tvoria pozdĺžne, úzke i širšie žľabovité jamy s vaňovitým dnom, niekedy vyplnené tmavou zeminou, menšími lomovými kameňmi, hrudami prepálenej zeme a množstvom uhlíkov (obr. 6:32). Charakterizovaný súbor objektov dopĺňajú rôzne oválne (obr. 6:40), obdĺžnikové (obr. 6:167) a lalokovité jamy, prípadne sústavy jam, pôvodne asi exploatačných. Rozpoznanie funkcie väčšiny jam je diskutabilné (Šalkovský 1993, 59).

Sídliskové objekty sa na skúmanej ploche nachádzali v jej východnej časti, čiže v priestore primkynajúcom sa k dolinke pôvodného potoka. Ich rozmiestnenie je štruktúrované v tom zmysle, že tvoria určité rady paralelné s daným smerom (obr. 3). Správnosť tohto pohľadu na organizovanie sídliskového priestoru umocňujú orientácie pozdĺžnych objektov, ktoré sú buď nasmerované v zhode so smerovaním celku, alebo naprieč, kolmo naň. Vytvára sa aj obraz troch oddelených štruktúr, evokujúci rozdelenie plochy sídliska na štvoruholníkové parcely. Ten pohľad ale bude nutné a zda aj možné verifikovať podrobnou chronologickou analýzou.

K poznaniu hospodárskeho života na lokalite okrem sídliskových objektov prispievajú aj ekofakty a artefakty. Nálezy biologického pôvodu boli zatiaľ analyzované, prípadne publikačne sprístupnené len vo veľmi obmedzenej miere. Z rozsiahlej kolekcie zuhoľnatených makrozvyškov rastlín sú v literatúre dostupné len tie výsledky botanických analýz, ktoré sa týkajú ovocinárstva. Uhlíky dokladajú v zázemí sídliska prítomnosť planého ovocia

Obr. 5. Nitra-Šindolka. Pódorysy a profily pecí na údenie.
 Abb. 5. Nitra-Šindolka. Grundrisse und Profile von Räucheröfen.

Obr. 6. Nitra-Šindolka. Pódorysy a profily pecí a rôznych jám.

Abb. 6. Nitra-Šindolka. Grundrisse und Profile von Öfen und verschiedenen Gruben.

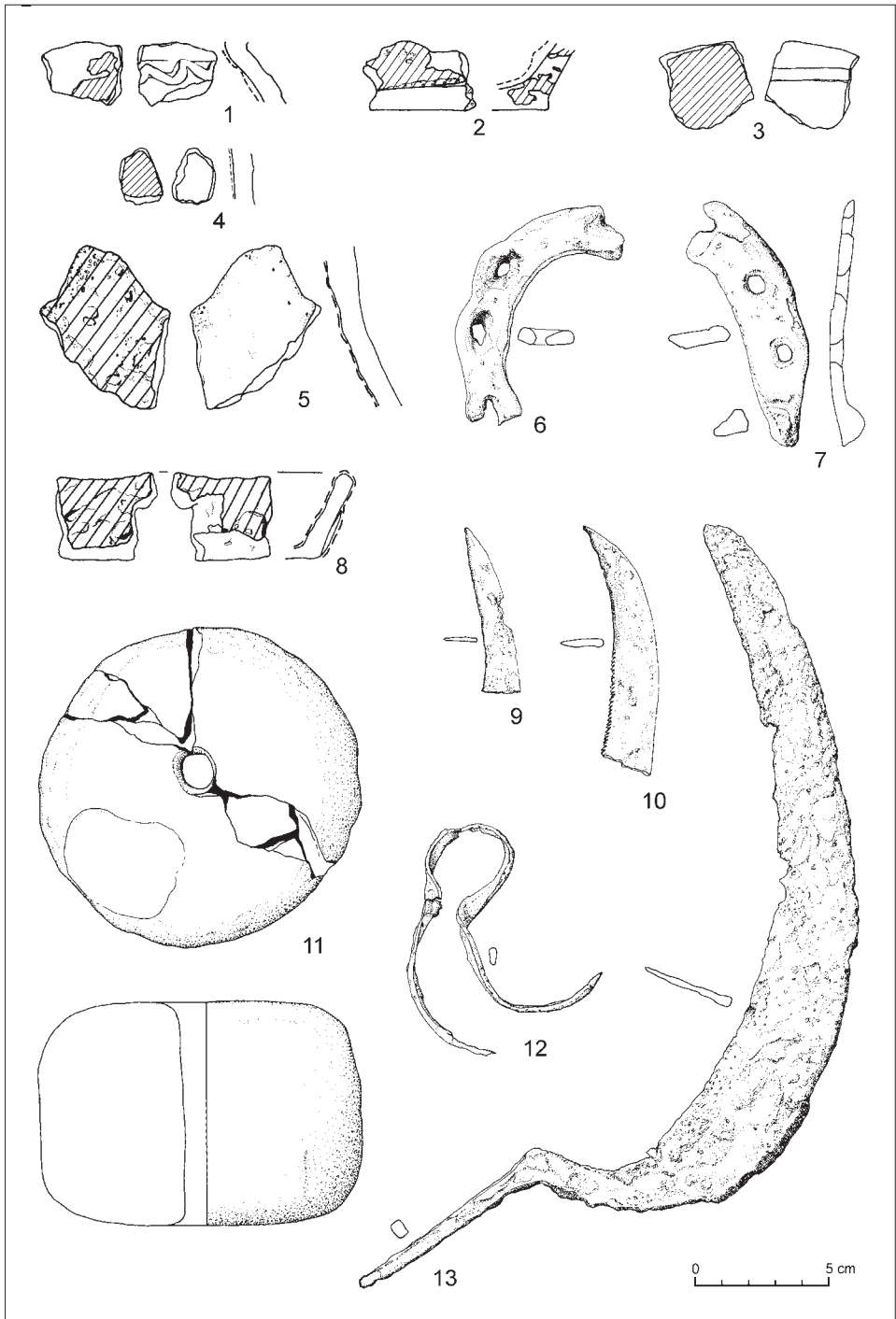
(Hajnalová 2001, 45, 46, 54). Rozbor nálezov zvieracích kostí nebol, napriek prísľubom, zverejnený (Ambros 1977, 26; 1978, 21). V súčasnosti teda nemáme zo Šindolky k dispozícii konkrétne poznatky o sortimente pestovaných rastlín a ani o skladbe chovaného stáda zvierat. Poľnohospodársky charakter sídliska preto odvodzujeme zo sekundárnych prameňov, akými sú už spomenuté pece na spracovanie potravín, a aj podľa nálezov náradia, prípadne dokladov remesiel spracúvajúcich poľnohospodárske produkty alebo zabezpečujúcich chod poľnohospodárstva. Do kategórie poľnohospodárskeho náradia nepochybne patria nálezy kosákov s hladkým a srpov so zúbkovaným ostrím (obr. 7:9–11) Beranovej typu BI (Beranová 1957, 102, 103, obr. 1:BI). So spracovaním úrody obilnín súvisia nálezy zlomkov menších rotačných žarnovov. Technické plodiny ako ľan a konope, prípadne aj ovčia vlna, slúžili na produkciu priadze, ako o tom svedčia nálezy praslenov. Nález tkáčskych závaží bochníkovitého tvaru (obr. 7:11) naznačuje, že priadza sa na mieste ďalej spracúvala tkaním. Nezistil sa ale sídliskový objekt s charakteristickými stopami po tkáčskom stave (napr. Ruttkay 2002, 258, obr. 9:2; Šalkovský 1993, 43, tab. 2:33; 3:54; 11:436; Windler–Rast–Eicher 1999–2000, 66–68; Zábojník 2006, 116, tab. XI).

Niektoré artefakty dokladajú hospodárske využitie zvierat. S tepelnou úpravou mäsa a s jeho konzervovaním je spätý nález dvojitého železného háku (obr. 7:12) v prebudovávanej údenárskej peci (obr. 4:173). Takéto háky podľa niektorých autorov (Donat–Govedarica 1998, 157; Gabriel 1991, 249, obr. 46:4, 5; Pieta 1996, 45) slúžili na manipuláciu s horúcim vareným mäsom (nem. „Fleischgabel“, „Siedefleischhake“), podľa iných asi aj na zavesenie mäsa alebo syra do udiarne (Zoll–Adamikowa 1998, 319). K dokladom chovu koní patria nálezy podkov (obr. 7:6, 7). Oba získané exempláre patria Baxovmu I. typu so zvlhčeným okrajom (Baxa 1981, 426, obr. 3:1, 2). Zvieracie kosti sa používali ako surovina na výrobu jednoduchých nástrojov, ako sú šidlá a hladidlá. Objavili sa aj zvyšky kostiarskej dielne, ktorá však spracúvala parohy jelenej zveri. Výrobný odpad, predovšetkým množstvo stružlín (Fusek 2006, obr. 4), dokladá, že parohy pred úpravou zmäčkovali do opracovateľného stavu.

Kováčstvo na lokalite je doložené nielen rôznymi železnými nástrojmi, kovaniami, spojovacím materiálom, súčasťami zámkov, ale aj nálezi trosky. Nevšedným objavom sú stopy po sklárskej výrobe. V troch sídliskových objektoch sa našli črepy keramických nádob s nataveným sklom zelenej a červenej farby. Na tavenie skla sa používali špeciálne misky (obr. 7:8) a aj obvyklé hrncovité nádoby (obr. 7:1–5). Podobné nízke kónické misky s nataveným zvyškom skla pochádzajú z viacerých súvekových dielní a nepochybne ide o sklárske téglíky (Zavřel 2003, 731, 732, obr. 8). Miskovité sklárske téglíky a aj doklady o používaní bežných hrncov na tavenie skla poznáme aj z ďalších nedávno skúmaných včasno- a vrcholnostredovekých nitrianskych lokalít (Nitriansky hrad, Tržnica; Bednár 2006, 210, F 62:1–3; Bednár–Fottová 2003, 308, obr. 6:14, 16; 8:21–23).

Berúc do úvahy početnosť nálezov keramiky možno usudzovať, že na sídlisku alebo v jeho blízkosti sa vyrábala aj keramika. Objekty, ktoré by bolo bezpochyby možné interpretovať ako hrnčiarske pece, sa nenašli. Potrebné hliny boli v zázemí sídliska dostupné, pretože známe veľkomoravské hrnčiarske stredisko na Lupke (Chropovský 1959), ktoré nemohlo produkovať bez blízkych surovinových zdrojov, sa nachádza v neďalekom susedstve Šindolky. Predpokladá sa ale, že časť nádob na sídlisku nebola miestnej produkcie. Lenže ak na nich nie sú nejaké špecifické typologické znaky alebo nie sú vyrobené z nezvyčajnej suroviny, bez príslušných prírodovedných analýz nie je možné vylúčiť alebo odmietnuť ich miestny pôvod. Mineralogický rozbor nálezov grafitovej keramiky ukázal, že túto importovali predovšetkým z Moravy, v jednom prípade nie je vylúčené ani Dolné Rakúsko (Fusek–Spišiak 2005, 312).

Presnejšie chronologické zaradenie vrcholnostredovekého osídlenia na Šindolke je pomerne komplikované. Je to spôsobené predovšetkým tým, že sa tu nenašli mince či chronologicky významné drobné kovové predmety, o ktoré by sme sa pri datovaní mohli oprieť. Tak ako na mnohých iných súvekových sídliskách, aj tu sa spomedzi datujúcich pred-

Obr. 7. Nitra-Šindolka. Drobné predmety a sklárske tégliky. Šrafovanie a prerušovaná čiara – sklo.

Abb. 7. Nitra-Šindolka. Kleingegenstände und Glasschmelztiegel. Schraffierung und gestrichelte Linie – Glas.

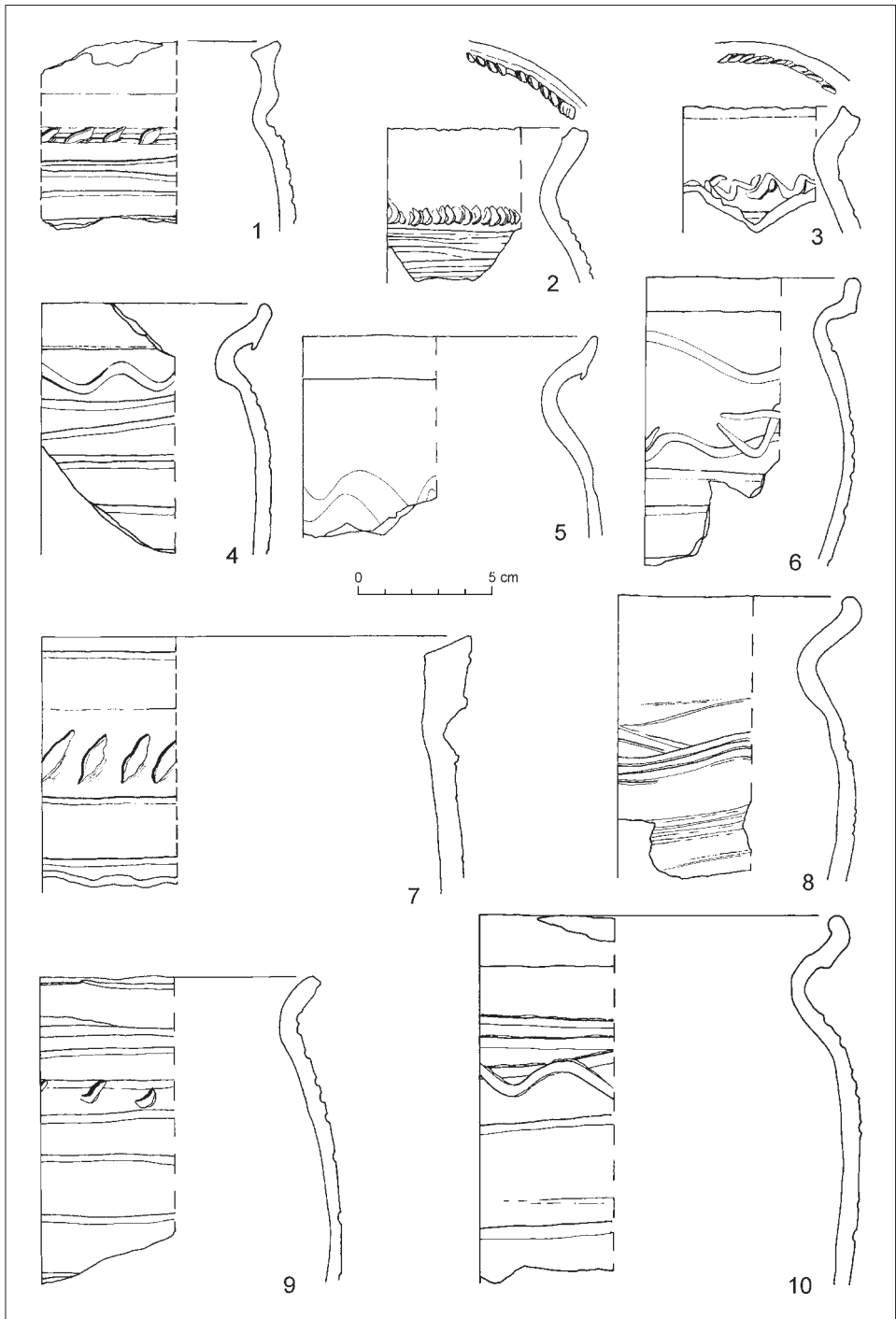
metov našla vlastne len keramika. Vrcholnostredovekej keramike z 11.–12. stor. na juhozápadnom Slovensku ale zatiaľ nebola venovaná dostatočná pozornosť, preto je i datovanie prostredníctvom analógií výrazne obmedzené. Istú výnimku v uvedenom geografickom priestore predstavuje Bratislava, no tamojšia mincami datovaná keramika mala v rámci juhozápadného Slovenska natolko svojrázny vývoj, že ju nie je možné pre oblasť okolia Nitry na chronologické účely využiť. Dosiaľ známe nitrianske nálezy keramiky sprevádzané mincami nie sú publikované – objekt 6/95 na Štefánikovej triede s anonymným uhorským denárom z 11. až prvej polovice 12. stor. (Katkin–Březinová 1997, 109) a nález objektu 9/07 s denárom Kolomana (1095–1116) z priestoru bývalého suburbia, prezentovaný J. Hoššom na 39. Medzinárodnej konferencii archeológie stredoveku na Teplom Vrchu.

Dolnú a hornú hranicu horizontu osídlenia Šindolky, ktorý je predmetom tohto príspevku, sa dá aspoň v hrubých rysoch ohraničiť nasledovným spôsobom. Podobne, ako je to v prípade nálezov keramiky z 11.–12. stor., zatiaľ u nás nebol stanovený či rozpoznaný jej chronologický a typologický vývoj v povelkomoravskom období. Preto nedisponujeme dostatočnými argumentmi, kedy sa vlastne časnostredoveká výrobná a štylistická tradícia začala transformovať do nového habitu. Vychádzajúc zo situácie na Šindolke, sme tej mienky, že k zmenám predovšetkým v profilácii okrajov nádob došlo až v priebehu pokročilejšieho 11. stor. Opierame sa pri tom o pozorovania na oboch priľahlých belobrdských pohrebiskách. V 31 hroboch sa našli keramické nádoby, všetky z nich mali jednoduché, neprofilované ústia. Podľa kombinácie so šperkmi v hroboch pohanský zvyk vkladania nádob do hrobov tu praktizovali ešte v priebehu mladšej fázy stupňa Bijelo Brdo I, teda v období medzi rokmi 990/1000–1030. Je potrebné uviesť i fakt, že v hroboch II. stupňa belobrdskej kultúry sa keramika už nevyskytovala. To znamená, že počiatky používania hrncov s profilovanými okrajmi na Šindolke treba datovať až do obdobia po prvej tretine 11. stor. Skutočnú dobu nástupu keramiky s rozvinutými okrajmi zatiaľ nevieme presnejšie stanoviť. Chronologicko-typologický rozbor tunajšej grafitovej keramiky na základe datovaných analógií z Moravy umožnil vyčleniť dva horizonty v rámci 11.–12. stor., z ktorých starší rámcovo patrí do druhej polovice 11. stor. až prvej polovice 12. stor. (Fusek–Spišiak 2005, 304). Na šindolskom sídlisku sa spolu s nálezmi grafitovej keramiky staršieho horizontu už bežne vyskytujú hrnce so slabo vyťahnutými okrajmi, preto uvažujeme, že k zmenám v tvarovaní ústí hrncov došlo ešte v priebehu 11. stor.

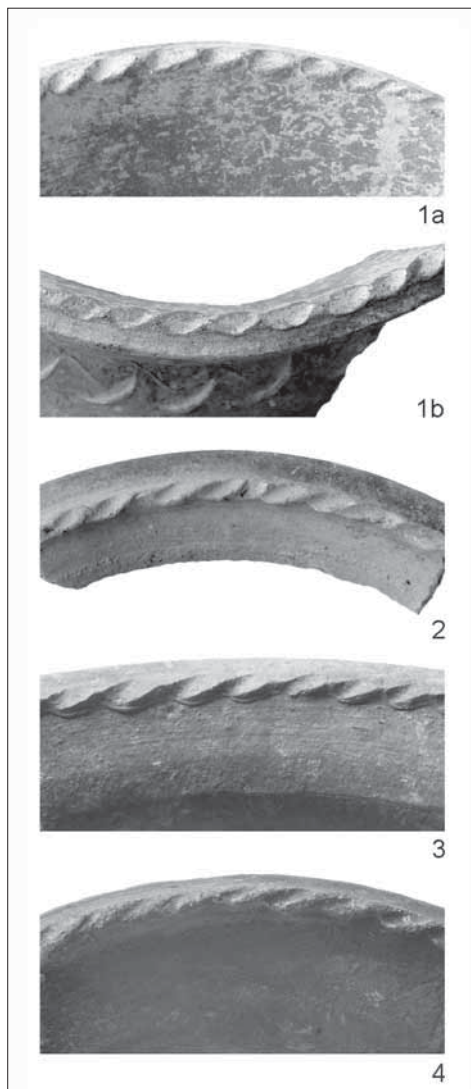
Medzi nálezmi rámcovo datovanými do druhej polovice 11. až prvej polovice 12. stor. sa v menšej miere ešte vyskytujú hrnce s jednoduchým, neprofilovaným ústím (obr. 8:9), ale nádoby s ústiami profilovanými prevažujú. Ich zaoblené okraje bývajú mierne vyťahnuté smerom hore (obr. 8:6), niekedy aj pritlačené formovacím drievkom (obr. 8:4, 5), alebo sú vtiahnuté dovnútra (obr. 8:8, 10). Svojrázna skupina nálezov zatiaľ bez priamych domácich analógií má ústie slabo alebo vôbec neprofilované, okraj je prežliabnutý a vnútornú hranu žliabku ozdobili zásekmi okrúhlym drievkom (obr. 8:2, 3). Výzdoba okraja najprecíznejšie vyhotovených exemplárov vizuálne pripomína tordovanie (obr. 9). Územne vzdialená analógia pochádza až z Mladej Boleslavi, kde sú nálezy podobne zdobených okrajov datované mincou Bořivoja II. do záveru 11. stor. (Boháčová 2006, 695–723, obr. 11 dole vľavo).

Medzi výzdobnými technikami na tele nádob dominuje ich rytie plochým nástrojom s jedným hrotom nad ich nanášaním hrebeňom, ktoré však tiež nie je neobvyklé. Zvyčajne sú obežné línie pokrývajúce hrnce od hrdla až do oblasti nad dnom, obzvlášť v horných partiách doplnené vlnovkou. Vlnovky pod hrdlom sú často nahradené radom zásekov. V ornamentácii keramiky v staršom a mladšom vrcholnostredovekom horizonte nie je evidovaný významnejší rozdiel s tou výnimkou, že výzdoba hrebeňom je čiastočne na ústupe.

Na Šindolke je problematické i stanovenie záveru vrcholnostredovekého osídlenia. Počiatok mladšieho horizontu možno síce prostredníctvom grafitovej keramiky datovať do doby okolo stredy 12. stor., ale výskytom grafitovej keramiky mladšieho rázu nemožno určiť dobu zániku sídliska. To preto, lebo určujúce typy týchto nálezov majú pomerne široké časové ohraničenie, ale sprievodné nálezy bežnej hrnčiny nevykazujú významnejšie vývo-

Obr. 8. Nitra-Šindolka. Výber vrcholnostredovekej keramiky.
 Abb. 8. Nitra-Šindolka. Hochmittelalterliche Keramik, Auswahl.

Obr. 9. Nitra-Šindolka. Ústia s presekávaným okrajom.
 Abb. 9. Nitra-Šindolka. Mündungen mit eingekerbtem Rand.

ho hradskeho mesta, došlo v dobe este pred udelením mestských výsad Nitre. Zánik tunajšieho osídlenia zrejme súvisí so zisteným trendom, podľa ktorého v Nitre už v 10. stor. začali štruktúrne zmeny v osídlení, prejavujúce sa jeho redukciov, evidovanou aj vďaka výskumu pohrebísk (Hanuliak 2002, 118, obr. 19). Tento vývoj vyústil do odčlenenia katastrov okolitých dedín od Nitry (RuttKay 1999, 317–319, obr. 2). Zániku stredovekeho osídlenia na Šindolke predchádzalo ukončenie pochovávaní na priliehajúcom pohrebisku v závere 11. stor.

Autor vyobrazení Gabriel Fusek.

Alle Abbildungen von Gabriel Fusek.

Štúdiá vznikla v rámci projektu 2/6123/26 agentúry VEGA.

K tisku doporučil prof. PhDr. Alexander RuttKay, DrSc.

ové znaky. Nálezy keramiky sprevádzané mincami v neďalekých Párovských Hájoch umožnili rozpoznať horizont nálezov začínajúci v závere 12. stor. (RuttKay 1993, 262–265, obr. 1–7). Hrnce charakterizujú predovšetkým zmeny v tvarovaní ústia, ktoré je lievikovite nasadené na hrdlo. Plocha pod okrajom, zhora často stlačeným, býva z vonkajšej strany opačne klenutá, znútra však nie vždy prežliabnutá, takže je tvorená nízkym oblým obežným rebierkom. Takéto lievikovite nasadené ústia sú na Šindolke úplne ojedinelé, čo naznačuje, že sídlisko zaniklo v dobe, kedy výroba takýchto nádob ešte len nastupovala, preto zánik osídlenia na lokalite spájame so záverom 12. stor. V našom súbore nálezov sa taktiež ojedinele nachádzajú aj črepy z menších negrafitových zásobníč s úzkym zhrubnutým, obdĺžnikovitým až kyjovitým tvarom okraja (obr. 8:7). V Nitre sa identický typ nádoby ešte našiel vo výmaze pece na Párovskej ulici, sprevádzaný viacerými fragmentmi hrncov s lievikovitým ústím, ktoré ho umožňujú datovať (Samuel 2007, obr. 98; 99). Pre mladší vrcholnostredoveký horizont je na Šindolke symptomatický predovšetkým výskyt hrncov s vysoko vytiahnutým okrajom (obr. 8:1). Sprevádzajú ich hrnce s profilovanými ústiami s mierne vytiahnutými okrajmi a aj s ústiami jednoduchými, prežívajúce zo staršieho obdobia.

Archeologickým výskumom na Šindolke sa podarilo odkryť časť osady, nespomínanej v žiadnych písomných prameňoch. Lokalita bola v stredoveku kontinuálne osídlená od 7. stor. až po záver 12. stor. K spustnutiu tunajšej osady, nachádzajúcej sa v blízkosti včasnostredovekeho a vrcholnostredoveke-

Literatúra

- AMBROS, C., 1977: Prírastky archeozoologického materiálu z výskumov v roku 1976, AVANS 1976, 23–29. Nitra.
- 1978: Prírastky a analýzy archeozoologického materiálu, AVANS 1977, 19–27. Nitra.
- BAXA, P., 1981: Podkúvanie na Slovensku v 11.–13. storočí, SlArch XXIX, 425–443.
- BERANOVÁ, M., 1957: Slovanské žňové nástroje v 6.–12. stoločí, PA XLVIII, 99–117.
- BOHÁČOVÁ, I., 2006: Stará Boleslav – stav a perspektivy studia funkci a prostorového usporádání přemyslovského hradu, AR LVIII, 695–723.
- BEDNÁR, P., 2006: Nitriansky hrad v 9. storočí. In: Bojná. Hospodárske a politické centrum Nitrianskeho kniežatstva, K. Pieta, A. Ruttkay, M. Ruttkay (edd.), 205–215. Nitra.
- BEDNÁR, P.–FOTTOVÁ, E., 2003: Nitra-trznica – príspevok k poznaniu zázemia stredovekého mesta, AH 28, 303–315.
- DONAT, P.–GOVEDARICA, B., 1998: Die jungslawische Siedlung Falkenwalde, Fpl. 10, Lkr. Uckermark, Veröffentlichungen des Brandenburgischen Landesmuseums für Ur- und Frühgeschichte 32, 141–187.
- FUSEK, G., 2000: Torzo stredovekého sídliska v Bielovciach, SlArch XLVIII, 101–158.
- 2006: Nitra-Šindolka. Stredoveké sídliská a pohrebiská. In: Wczesne średniowiecze w Karpatach polskich, J. Gancarski (Red.), 135–150. Krosno.
- FUSEK, G.–SPIŠIAK, J., 2005: Vrcholnostredoveká grafitová keramika z Nitry-Šindolky. Archeológia a mineralógia, SlArch LIII, 265–336.
- GABRIEL, I., 1991: Hofkultur, Heerwesen, Burghandwerk, Hauswirtschaft. In: Starigrad/Oldenburg. Ein slawischer Herrschersitz des frühen Mittelalters in Ostholstein, M. Müller-Wille (Hrsg.), 181–250. Neumünster.
- HABOVŠTIAK, A., 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HAJNALOVÁ, E., 2001: Ovocie a ovocinárstvo v archeobotanických nálezoch na Slovensku. Nitra.
- HANULIAK, M., 2002: Hroby a ich svedectvo k dejinám Nitry v 9.–12. storočí. In: Nitra v slovenských dejinách, R. Marsina (zost.), 113–124. Martin.
- 2007: Vrcholnostredoveká osada v Beckove, AH 32, 2007, 335–349.
- CHROPOVSKÝ, B., 1959: Slovanské hrnčiarске pece v Nitre, AR XI, 812–816, 818–825.
- IRÁSNÉ MELIS, K., 1992: Árpád-kori falvak Szigetszentmiklós határában. In: Régészeti kutatások az M0 autópályán II, 41–70. Budapest.
- KATKIN, S.–BŘEZINOVÁ, G., 1997: Pokračovanie záchranného výskumu v Nitre na Štefaníkovej triede, AVANS 1995, 108–110. Nitra.
- MÉRI, I., 1963: Árpád-kori szabadan levő kemencék, Archaeologiai Értesítő 90, 273–281.
- PIETA, K., 1996: Liptovská Mara. Včasnohistorické centrum severného Slovenska. Bratislava.
- RUTTKAY, A., 1999: Počiatky stredovekej Nitry (o vzťahu hmotných a písomných prameňov). In: Slovensko a európsky juhovýchod. Medzikultúrne vzťahy a kontexty. Zborník k životnému jubileu Tatiany Štefanovičovej, A. Avenarius, Z. Ševčíková (edd.), 299–327. Bratislava.
- RUTTKAY, M., 1993: Žlaby na stredovekých sídliskách juhozápadného Slovenska, AH 18, 277–288.
- 1996: Die Grundveränderungen in der Keramikproduktion im 12.–14. Jh. in der Westslowakei, Právěk NŘ 1996/6, 261–284.
- 1997: Vykurovacie zariadenia v domoch na ranostredovekých sídliskách západného Slovenska. In: Z praveku do stredoveku. Sborník k 70. narodeninám Vladimíra Nekudy, 237–249. Brno.
- 2002: Mittelalterliche Siedlung und Gräberfeld in Bajč-Medzi kanálmi (Vorbericht), SlArch L, 245–322.
- SAMUEL, M., 2007: Záchranný výskum v blízkosti Kóstola sv. Štefana v Nitre, AVANS 2005, 176, 177. Nitra.
- ŠALKOVSKÝ, P., 1993: Sídliskové objekty a štruktúra vnútornej zástavby. In: Mužla-Čenkov I. Osídlenie z 9.–12. storočia, M. Hanuliak, I. Kuzma, P. Šalkovský, 41–69. Nitra.
- 2001: Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt. Nitra.
- WINDLER, R.–RAST-EICHER, A., 1999–2000: Spätmittelalterliche Weberwerkstätten in der Winterthurer Altstadt, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 27–28, 3–84.
- ZÁBOJNÍK, J., 2006: Pohrebisko z obdobia avarského kaganátu a včasnostredoveké sídliskové objekty v Čiernom Brode, SlArch LIV, 2006, 95–142.
- ZAVREL, J., 2003: Skláři v pražském podhradí?, AR LV, 718–735.
- ZOLL-ADAMIKOWA, H., 1998: Dwuzębny haczyk z tulejką ze Stradowa – narzędzie rybackie czy kuchenne? In: Kraje slowiańskie w wiekach średnich. Profanum i sacrum, 312–321. Poznań.

Zusammenfassung

Die hochmittelalterliche Siedlung in Nitra-Šindolka

Der Beitrag informiert über eine hochmittelalterliche Siedlung in der Lage Šindolka, Gewinn Pod dražovskou cestou in Nitra. Das Gelände wurde auf zwei Flächen untersucht, zwischen denen sich ein

flaches Tal befindet, durch welches in der Vergangenheit ein kleinerer Bach floss (Abb. 1). Das Tal trennte zwei funktional unterschiedliche Siedlungsareale voneinander ab (Abb. 2; 3). Gemäß den Keramikfunden fallen ungefähr 95 Siedlungsobjekte in den untersuchten Zeitraum.

Die untersuchten Objekte wurden entsprechend ihrer Funktion in mehrere Gruppen unterteilt. Zu den ausgeprägtesten Typen zählen Wohngrubenhäuser mit Heizvorrichtungen (Abb. 4). Eine weitere Objektgruppe stellen verschiedene selbständige stehende Öfen dar, die zum Räuchern (Abb. 5) und zum Brotbacken (Abb. 6:66) bestimmt waren, sowie Gruben mit verschiedenen Abmessungen und Formen (Abb. 6:32, 40, 167, 170, 180).

Drei parallele, im unteren Teil sich verzweigende, ausgehobene Rinnen verlaufen leicht schräg durch den sachte abfallenden Hang so, daß das Wasser darin abfließen kann (Abb. 1; 2). Zwischen zwei Rinnen befand sich ein kleiner runder Ofen, der in einer engen, länglichen Grube situiert war (Abb. 6:252). Weil das Areal mit den Rinnen abseits von der Siedlung lag, vermutet man, daß sich dort ein Produktionsbereich befand, der absichtlich aus der Siedlung ausgegliedert worden war.

Um etwas über das wirtschaftliche Leben an der Fundstätte zu erfahren, tragen neben den Siedlungsobjekten auch verschiedene Gegenstände bei. Unter ihnen heben sich Sicheln (Abb. 7:9–11), Mühlsteine, Wirtel, Webgewichte (Abb. 7:11), ein Eisenhaken (Abb. 7:12), Hufeisen (Abb. 7:6, 7), Produktionsabfall aus einer Beinschnitzerei und Bruchstücke von Schmelztiegeln zum Schmelzen von Glas (Abb. 7:1–5, 8) heraus.

Kompliziert ist die Datierung der hochmittelalterlichen Siedlung, da dort keine Münzen oder chronologisch signifikante Kleingegenstände aus Metall gefunden wurden. Aufgrund der Keramik (Abb. 8; 9) wurden zwei Horizonte ausgegliedert. Der ältere fällt in die zweite Hälfte des 11. Jahrhunderts bis zur ersten Hälfte des 12. Jahrhunderts und der jüngere in die zweite Hälfte des 12. Jahrhunderts.

Verlassen wurde die sich in der Nähe einer frühmittelalterlichen und hochmittelalterlichen Burgstadt befindende Siedlung noch bevor Nitra die Stadtrechte erhielt. Der Untergang der Siedlung hängt offenbar mit dem festgestellten Trend zusammen, gemäß welchem sich bereits im 10. Jahrhundert strukturelle Veränderungen in der Siedlung einstellten, die sich in ihrer Reduzierung äußerten. Diese Entwicklung mündete in eine Ausgliederung der Katastergelände der um Nitra liegenden Dörfer. Dem Untergang der mittelalterlichen Siedlung in Šindolka ging voraus, daß Ende des 11. Jahrhunderts auf dem angrenzenden Gräberfeld keine Beisetzungen mehr durchgeführt wurden.

Übersetzung: Bernd Magar